

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

РЕПУБЛИКА СРПСКА
УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БАЊА ЛУКА
Датум: 07/2229/21
27.12.21

ИЗВЈЕШТАЈ*о оцјени урађене докторске дисертације***I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ**

На основу Члана 54. Статута Универзитета у Бањој Луци, Наставно-научно вијеће Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, на сједници одржаној 14.04.2021. године, донијело је Одлуку број: 07/3.606-11/21 о именовану Комисије за оцјену урађене докторске дисертације кандидаткиње мр Маријане Маран, у сљедећем саставу:

1. Проф. др Бране Микановић, редовни професор за ужу научну област Општа педагогија Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, предсједник;
2. Доц. др Драган Паргало, доцент за ужу научну област Општа педагогија Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, члан;
3. Проф. др Јелена Максимовић, редовни професор за ужу научну област Педагогија Филозофског факултета Универзитета у Нишу, члан.

- 1) Навести датум и орган који је именовано комисију;
- 2) Навести састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, научно-наставног звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање и назива универзитета/факултета/института на којем је члан комисије запослен.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

- 1) Име, име једног родитеља, презиме: Маријана (Маринко) Маран;
- 2) Датум рођења, општина, држава: 06. април 1977. године, Бања Лука, Република Српска, Босна и Херцеговина;
- 3) Постдипломски магистарски студиј: Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, студијски програм педагогија;
- 4) Факултет, назив магистарске тезе, научна област и датум одбране магистарског рада: Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, *Педагошко-методолошке вриједности интервјуисања у истраживању насиља*, Општа педагогија, 26.02.2015. године;

5) Научна област из које је стечено научно звање магистра наука: Општа педагогија;

6) Докторски студиј: Није похађала докторски студиј.

1) Име, име једног родитеља, презиме;

2) Датум рођења, општина, држава;

3) Назив универзитета и факултета и назив студијског програма академских студија II циклуса, односно послједипломских магистарских студија и стечено стручно/научно звање;

4) Факултет, назив магистарске тезе, научна област и датум одбране магистарског рада;

5) Научна област из које је стечено научно звање магистра наука/академско звање мастера;

6) Година уписа на докторске студије и назив студијског програма.

III УВОДНИ ДИО ОЦЈЕНЕ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

1) Наслов докторске дисертације:

Ефикасност педагошке превенције вршњачког насиља у школи примјеном акционих истраживања;

2) Вријеме и орган који је прихватио тему докторске дисертације:

Тема докторске дисертације одобрена је Одлуком бр. 02/04-3.1466-74/17 коју је донио Сенат Универзитета у Бањој Луци 25.05.2017. године.

3) Садржај докторске дисертације са страничењем:

УВОД.....	9
ТЕОРИЈСКА УТЕМЕЉЕНОСТ ПРИМЈЕНЕ АКЦИОНИХ ИСТРАЖИВАЊА У ПРЕВЕНЦИЈИ ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА.....	12
О вршњачком насиљу.....	13
Превенција вршњачког насиља.....	18
Педагошко-методолошке вриједности акционих истраживања.....	21
Појам акционих истраживања.....	23
Планирање акционих истраживања.....	26
Поступци и фазе акционих истраживања.....	28
Врсте акционих истраживања.....	33
Однос квалитативног и квантитативног у акционим истраживањима.....	37
Улога критичког пријатеља у акционим истраживањима.....	39
Значај акционог истраживања у превенцији вршњачког насиља.....	41
Релевантни истраживачки налази.....	42
МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР АКЦИОНОГ ИСТРАЖИВАЊА ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА У СРЕДЊОЈ ШКОЛИ.....	48
Уводна разматрања.....	48
Проблем, предмет, циљ и истраживачка питања.....	49
Методе и технике истраживања.....	50
Узорак истраживања.....	55
Обрада података.....	58
Организација и ток истраживања.....	59
РЕЗУЛТАТИ АКЦИОНОГ ИСТРАЖИВАЊА ПРЕВЕНЦИЈЕ ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА.....	63
Полазна идеја (опис и анализа чињеница, нацрт и план акције).....	63
Увођење акције (поступака).....	73
Праћење и анализа акција и ефеката.....	74

Промјена полазне идеје и план акција.....	75
Поновно увођење нове акције и праћење акције и ефеката.....	75
АНАЛИЗА И ИМПЛИКАЦИЈЕ АКЦИОНОГ ИСТРАЖИВАЊА.....	106
ЗАКЉУЧЦИ.....	109
ЛИТЕРАТУРА.....	119
ПРИЛОЗИ.....	126
ПРИЛОГ 1. Упитник жртва – насилник – насиље.....	126
ПРИЛОГ 2. Скалер – жртва у насиљу (СЖН).....	131
ПРИЛОГ 3. Скалер – насилник у насиљу (СНН).....	132
ПРИЛОГ 4. Примјери попуњених истраживачких инструмената.....	133
ПРИЛОГ 5. Програм превенције вршњачког насиља.....	139
ПРИЛОГ 6. Примјер попуњених евалуацијских листова за активности 1, 3 и 4.....	150
ПРИЛОГ 7. Примјер ученичких радова насталих током радионица.....	151
БИОГРАФИЈА.....	154
ПРИЛОГ 8.....	155
ПРИЛОГ 9.....	156

4) Основни подаци о докторској дисертацији:

Дисертација је написана на 159 страна, садржи 32 табеле (без табела у поглављу *Прилози*) и 4 слике/схеме. У изради дисертације кориштено је 92 релевантне и референтне библиографске јединице литературе, од чега 81 у виду монографија, уџбеника, научних чланака, тезаурске литературе (енциклопедије, рјечници, лексикони) и 11 интернет извора. Структуру докторске дисертације чини сљедећих осам поглавља: 1. Увод, 2. Теоријска утемељеност примјене акционих истраживања у превенцији вршњачког насиља, 3. Методолошки оквир акционог истраживања вршњачког насиља у средњој школи, 4. Резултати акционог истраживања превенције вршњачког насиља, 5. Анализа и импликације акционог истраживања, 6. Закључци, 7. Литература и 8. Прилози.

- 1) Наслов докторске дисертације;
- 2) Вријеме и орган који је прихватио тему докторске дисертације
- 3) Садржај докторске дисертације са страничењем;
- 4) Истаћи основне податке о докторској дисертацији: обим, број табела, слика, шема, графикона, број цитиране литературе и навести поглавља.

IV УВОД И ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

На актуелност вршњачког насиља као научног проблема указују броји научни скупови, симпозијуми, округли столови, монографије и приручници, реализовани и настали у свјетској и домаћој научној и стручној јавности. Посљедњих деценија у педагошко-методолошким радовима посебно мјесто припада акционом истраживању, као још увијек недовољно афирмисаном квалитативном приступу педагошким истраживањима, како у педагошкој науци уопште, тако и у савременој васпитно-образовној пракси.

Кандидаткиња мр Маријана Маран полази од тезе да су у педагошкој науци ријетки теоријски радови у којима се проблем превенције вршњачког насиља комплексно обрађује. У таквим радовима се најчешће дефинишу и идентификују различити облици формалног и неформалног насиља и указује се на евентуалне посљедице изложености жртве појединим врстама насиља. Слична ситуација је и у емпиријским радовима, у којима се углавном ради о идентификацији заступљености различитих облика вршњачког насиља, чешће формалних

него неформалних облика насиља и чешће у васпитно-образовним институцијама него у непосредном друштвеном окружењу.

У образложењу проблема истраживања кандидаткиња констатује да је педагошки оправдано, методолошки могуће и друштвено пожељно приступити превенцији вршњачког насиља примјеном акционог истраживања. Кандидаткиња у фокус дисертације ставља креирање методолошког приступа превенцији вршњачког насиља, креирање програма превенције вршњачког насиља и његову непосредну примјену у васпитној пракси средње школе. Кандидаткиња се за то опредјељује и због тога што савремена педагошка наука још увијек нема довољно релевантних теоријско-методолошких научних сазнања о стратегијама, методама и поступцима превенције вршњачког насиља.

У теоријском дијелу рада образложен је критички преглед схватања најзначајних страних и наших аутора који су се бавили вршњачким насиљем и акционим истраживањима (Thomson, 1950; Stenhaus, 1975; Fullan, 1993; Noffke & Stevenson, 1995; Winter, 1996; Olweys, 1998; Милосављевић, 1998; Mills, 2000; Miljak, 2001; Hopkins, 2001; McNiff & Whitehead, 2002; Bin, 2004; Rigby, 2006, Beane, 2008, Попадић, 2009; Бранковић, 2010; Микановић 2010; Зечевић, 2010; Максимовић, 2012).

Кандидаткиња је критички приступила анализи појмовно-семантичких проблема, на основу којих је теоријски и методолошки конципирала дисертацију. У дисертацији се указује на значај увођења превентивних мјера и програма примарне, секундарне и терцијарне превенције насиља у школи. Према методолошком концепту акционог истраживања, уочљива је усмјереност кандидаткиње на вриједности примарне превенције у средњој школи која се континуирано одвијала дуже од једне школске године.

Кандидаткиња се опредјељује за примјену акционог истраживања, јер се оно разликује од осталих „класичних“ методолошких истраживачких приступа и врста истраживања. Комисија сматра да је кандидаткиња оправдано закључила да се посебна вриједност акционог истраживања огледа у комбинацији акција и истраживања, што такво истраживање чини флексибилним и што је знатно допринијело конципирању програма превенције насиља у средњој школи и његовој ефикаснијој операционализацији у пракси. У препознатим вриједностима акционих истраживања кандидаткиња је пронашла упориште у томе да је методолошки могуће и педагошки оправдано помоћу акција дјеловати на промјену мишљења, ставова, увјерења и понашања, не само наставика већ и ученика.

Кандидаткиња теоријско утемељење дисертације завршава прегледом и критичком анализом претходних истраживања код нас и у свијету. На основу те анализе проналази да је истраживања у области вршњачког насиља у средњим школама мало и да се оно најчешће истражује заједно са вршњачким насиљем у основним школама. Даље се наводи да акционих истраживања на тему превенције вршњачког насиља готово да и нема, сем једног истраживања домаћих аутора. Анализа је указала на чињеницу да се углавном ради о квантитативним истраживањима, с циљем његове идентификације према различитим појавним облицима. Квалитативни истраживачки приступ превенцији и истраживању вршњачког насиља није пронађен у доступним радовима. На основу анализе доступних истраживања, кандидаткиња долази до импликација које су значајне за њено истраживање. Акционо истраживање у овој дисертацији има двоструку функцију. Прво, такво истраживање је искориштено за креирање програма превенције вршњачког насиља и, друго, конципирано акционо истраживање је непосредна интервенција, односно директна превенција вршњачког насиља у васпитној пракси средње школе. У овој дисертацији акционо истраживање доприноси основном захтјеву квалитативних истраживања да истраживач и испитаници (субјекти истраживања) буду у директном контакту и да партнерски учествују у процесу истраживања.

Проблем истраживања дисертације представља разматрање приступа превенцији вршњачког насиља у школи. *Предмет истраживања* јесте ефикасност педагошке

превенције вршњачког насиља у средњој школи примјеном акционих истраживања. *Циљ истраживања*, односно дисертације, јесте да се примјеном програма превенције вршњачког насиља – акционим истраживањем утиче на информисаност, промјену мишљења и ставова, те на начине поступања ученика средње школе у случајевима насиља. Кандидаткиња мр Маријана Маран истраживањем је настојала анализирати (снимити ситуацију) у средњој школи о вршњачком насиљу, односно сазнати: каква су мишљења и ставови о вршњачком насиљу и насиљу уопште, каква је и колика могућност ученика да препознају насиље, какве су њихове реакције на појаву вршњачког насиља, какав је однос према жртвама насиља и насилницима, те на које начине ће ученици приступити превенцији и рјешавању проблема насиља. На основу изабраног проблема и дефинисаног предмета и циља истраживања, а у складу са квалитативном истраживачком парадигмом, кандидаткиња мр Маријана Маран је формулисала слjedeћа истраживачка питања:

- 1) Каква су сазнања и информисаност ученика средње школе о врстама и узроцима насиља, те о начинима и ефектима превенције?
- 2) Како је процес примјене програма превенције допринио промјени мишљења, ставова и увјерења ученика средње школе о проблемима вршњачког насиља?
- 3) Какви су начини поступања ученика приликом посматрања и доживљавања насиља, када су они или неко други у улози жртве или насилника?

Комисија сматра да је кандидаткиња адекватно теоријски утемељила своје истраживање, да је критички приступила детаљној анализи релевантних истраживања значајних за ову дисертацију, односно да је успјешно повезала теоријска схватања и проучавања и емпиријска истраживања са кључним поставкама властитог истраживања. Комисија оцјењује да је кандидаткиња аргументовано препознала акционо истраживања као методолошки приступ који омогућава рјешавање специфичних проблема и изналажење нових методолошких перспектива у превенцији вршњачког насиља.

Теоријско-методолошка основа дисертације може дати допринос у рјешавању вршњачког насиља у средњој школи као актуелног педагошког и друштвеног проблема. На тим основама кандидаткиња је успјешно утврдила претпоставке за реализацију програма превенције вршњачког насиља.

Научни доприноси дисертације највише се очекују у настојањима истраживача да акционо истраживање не користе само за рјешавање практичних проблема, већ и у научне сврхе. Ова дисертација указује на то да акционо истраживање, поред практичних вриједности, има и научни значај. Осмишљен методолошки концепт акционог истраживања може послужити као егземплар у будућим теоријско-методолошким утемељењима сличних и нових истраживачких проблема. Дисертација садржи програм превенције вршњачког насиља који се може примијенити у свим средњим школама, као и вишим разредима основне школе. Примијењени програм превенције и методолошки приступ квалитативном истраживању подложни су моделовању, што може допринијети креирању различитих програма превенције вршњачког насиља и осмишљавању различитих методолошких концептата за квантитативна и квалитативна истраживања васпитних проблема у педагогији, али и у тангентним наукама. Дисертација може бити од значаја за све васпитно-образовне институције и просвјетне раднике који се баве проблемом превенције вршњачког насиља, као и сличним проблемима. Она може послужити као извор за нова теоријска и методолошка сазнања стручној служби школе и разредним страјешинама у трагању за ефикасним стратегијама, методама и поступцима превенције вршњачког насиља.

- 1) Укратко истаћи разлог због којих су истраживања предузета и представити проблем, предмет, циљеве и хипотезе;
- 2) На основу прегледа литературе сажето приказати резултате претходних истраживања у вези проблема који је истраживан (водити рачуна да обухвата најновија и најзначајнија сазнања из те области код нас и у

свијету);

- 3) Навести допринос тезе у рјешавању изучаваног предмета истраживања;
- 4) Навести очекиване научне и прагматичне доприносе дисертације.

V МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

Акционо истраживање омогућава промјену и унапређивање васпитно-образовне праксе, професионални развој наставника и промјену ставова и увјерења различитих субјеката у васпитно-образовним установама. Акционо истраживање, методолошки конципирано у овој дисертацији, у циљу непосредне примјене програма превенције који обухвата читав низ различитих акција у васпитно-образовној пракси, омогућава и подразумејева примјену различитих истраживачких метода, техника и инструмената. Приликом израде дисертације кандидаткиња је користила сљедеће методе: акциону методу, експерименталну методу, методу теоријске анализе и синтезе, дескриптивну (*survey*) методом. У складу са изабраним методама кориштене су и одговарајуће технике: анкетање и скалирање, анализа садржаја, преглед и снимање стања.

Комисија констатује да је комбинација наведених метода успјешно спроведена. Тако на примјер, успјешно је остварена комплементарност једне квалитативне – акционе методе и једне квантитативне – експерименталне методе. *Експериментална метода* је подређена акционом истраживању, у смислу колико је било потребно да се на основу кључних обиљежја ове методе квалитетније методолошки операционализује и реализује ток акционог истраживања вршњачког насиља. У том контексту акционо истраживање је реализовано на тај начин да је програм превенције реализован у оквиру једне групе (експериментална група), док се васпитни рад са другом групом (контролна група) одвијао уобичајено, без реализације програма превенције вршњачког насиља. Кандидаткиња је примјеном ове методе, а на основу иницијалног мјерења и идентификованих квантитативних показатеља, осмишљавала и планирала акције које је уврстила у програм превенције. Такође, квантитативни налази на финалном мјерењу су искориштени за уочавање значајних импликација о токовима и ефектима акционог истраживања.

Приликом истраживања кориштене су сљедеће истраживачке технике: анализа садржаја, анкетање, скалирање, интервјуисање и фокус групе, те на основу одабраних техника и одговарајући инструменти: упитник за ученике, скала Ликертовог типа, протокол за вођење фокус група и евалуацијске листе. Кандидаткиња је наведене технике успјешно примјерила специфичностима предмета истраживања.

У складу са наведеним техникама кандидаткиња је самостално креирала низ квантитативних и квалитативних истраживачких инструмената. У оквиру технике анкетање кориштен је *Упитник жртва-насилник-насиље – УЖНН*. *Упитник* је кандидаткиња самостално креирала са циљем испитивања мишљења и процјена испитаника о присутности врста, облика и форми вршњачког насиља у школи. *Упитник* садржи 42 ајтема. Примјеном технике скалирања кориштена су два скалера: *Скалер жртве у насиљу – СЖН* је инструмент који се односи на жртве насиља и он мјери изложеност насиљу и разне форме насилничког понашања, садржи 34 тврдње и има висок коефицијент релијабилности ($\alpha=0,91$). *Скалер насилници у насиљу – СНН* је инструмент који се односи на починиоце насиља тј. насилнике и он мјери врсте, облик и фреквентност испољавања насиља, као и разне форме насилничког понашања, садржи 33 тврдње и има висок коефицијент релијабилности ($\alpha=0,94$).

Поред наведених квантитативних, кандидаткиња је користила и квалитативне истраживачке инструменте. У оквиру фокус групе кориштен је *Протокол за вођење фокус група*, који је садржавао низ питања отвореног типа. У истраживању је кориштено више различитих верзија *Протокола*, јер су у истраживању учествовале различите групе

испитаника (нпр. групе ученика од првог до четвртог разреда и сл.). С циљем праћења токова и ефеката превенције креирани су *Евалуацијски листови*, који су кориштени након примјене сваке акције. За вријеме истраживања кориштена је и студија случаја, с циљем опажања специфичних обиљежја која се односе на ученика, групу ученика, одјељење и сл. У односу на план истраживања којег је кандидаткиња мр Маријана Маран дала приликом пријаве докторске дисертације, учињене су дјелимичне измјене. Предмет истраживања је у потпуности испоштован и остварен. Комисија сматра да су промјене у методологији, а које се односе на већу примјену квалитативног приступа, оправдане, имајући у виду суштину акционог истраживања, односно његова основна својства (флексибилност и цикличност). Првобитно је кандидаткиња у први план ставила анализу квантитативних налаза, односно тестирање хипотеза, а у други план квалитативну анализу резултата оставрених у току акционог истраживања.

Планирани методолошки концепт акционог истраживања у потпуности је примијењен, што је допринијело томе да се обезбиједи довољно показатеља за анализу и извођење закључака. Квалитативно истраживање у овој дисертацији је вјеродостојно, што је поткријепљено бројним прилозима.

Сређивање и обрада података извршена је са квантитативног и квалитативног аспекта. Примјеном статистичких програма утврђени су: фреквенције – N и проценати – %, аритметичке средине – M , стандардне девијације – SD , Хи квадрат тест – χ^2 , коефицијент контингенције – C , t – тест, F – тест, коефицијент релијабилност – α и Пирсонов коефицијент корелације – r . Поред наведених поступака анализе дескриптивне статистике и статистичких тестова који су кориштени у оквиру квантитативне студије, у дисертацији је кориштена и квалитативна анализа, односно извршена је анализа транскрипата након реализованих радионица и фокус група.

Комисија констатује да је кандидаткиња примијенила адекватне научно-истраживачке методе у свом истраживању, да је креирала и примијенила валидне истраживачке инструменте и да је урадила адекватну обраду података. Све наведено допринијело је да се у истраживању одбезбиједи довољно релевантних елемената (показатеља) истраживања који омогућавају анализу и интерперетацију резултата, те извођење закључака.

- 1) Објаснити материјал који је обрађиван, критеријуме који су узети у обзир за избор материјала;
- 2) Дати кратак увид у примијењени метод истраживања при чему је важно оцијенити сљедеће:
 1. Да ли су примијењене методе истраживања адекватне, довољно тачне и савремене, имајући у виду достигнућа на том пољу у свјетским нивоима;
 2. Да ли је дошло до промјене у односу на план истраживања који је дат приликом пријаве докторске тезе, ако јесте зашто;
 3. Да ли испитивани параметри дају довољно елемената или је требало испитивати још неке, за поуздано истраживање;
 4. Да ли је статистичка обрада података адекватна.

VI РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

Кандидаткиња мр Маријана Маран резултате акционог истраживања и дискусију је представила кроз сљедећих пет наслова:

- Полазна идеја (опис и анализа чињеница, нацрт и план акције);
- Увођење акције (поступака);
- Праћење и анализа акција и ефеката;
- Промјена полазне идеје и план акција и

- Поновно увођење нове акције и праћење акције и ефеката.

Наведени наслови су у складу са изабраним моделом акционог истраживања. Кандидаткиња се определијелила за модел којег су креирали методолози Вељко Банђур и Никола Поткоњак (1999). Кандидаткиња је у оквиру сваке фазе акционог истраживања анализу, дискусију и закључивање вршила у складу са постављеним истраживачким питањима.

Комисија се опредјељује да резултате истраживања до којих је дошла кандидаткиња мр Маријана Маран прикаже према постављеним истраживачким питањима:

1. *Каква су сазнања и информисаност ученика средње школе о врстама и узроцима насиља, те о начинима и ефектима превенције?*

У фази *полазних идеја (опис и анализа чињеница, нацрт и план акције)* кандидаткиња долази до налаза да су сазнања и информисаност ученика средње школе о вршњачком насиљу и насиљу уопште на изузетно ниском нивоу. Утврђено је да већина ученика насиље дијели на физичко и психичко, док су им остали облици насиља непознати. Већина ученика сматра да су припадници мушког пола чешће насилници, него припаднице женског пола. Ученици средње школе о превенцији насиља и ефектима превенције знају мало. Они под превенцијом наводе да имају сазнање да постоји *плави телефон* као могућност за помоћ жртвама насиља, док програме или оспособљавања из области превенције насиља уопште не наводе. У фази *увођења акција* уочено је да испитаници показују интересовање за сазнања и већу информисаност о врстама и узроцима насиља. У фази *праћења и анализе акција и ефеката* кандидаткиња указује на то да су предавања дала позитиван утицај на ученике, највише у дијелу разјашњавања термиолошких и семантичких недоумица везаних за поједине врсте насиља. Неформално насиље и његови појавни облици готово да су били потпуна непознаница за ученике до *фазе увођења акције* у оквиру које су реализована предавања. Кандидаткиња утврђује да нпр. *навођење појмова* као што су: *омаловажавање, псовање, оговарање/трачање*, од стране ученика, није третирано као врста насиља. Кандидаткиња у четвртој фази – *промјена полазне идеје и плана акција* није мијењала садржај програма превенције (предавања, радионице, фокус групе и студије случај), те се није радило о увођењу нових акција. Током процеса реализације акционог истраживања ученици су континуирано показивали интересовање за наредне активности (акције). У фази *поновног увођења нове акције и праћење акције и ефеката*, захваљујући цикличној измјени фаза и акција, у погледу сазнања и информисаности испитаника о насиљу, о узроцима насиља и сличним питањима, дошло се до знатних ефеката. У оквиру ове фазе реализоване су радионице и фокус групе. Кандидаткиња утврђује да су ученици испољили висок степен мотивисаности за учење и рад, при чему се, посебно током дискусија, уочава напредак у идентификовању бројних облика насиља као и начина превенције. Ученици су се видно „помјерили“ од питања како реаговати до самосталног *навођења препорука* које указују на права ученика и на превенцију насиља. Резултати указују на раст самопоуздања, узајамне подршке, разумијевања, толеранције и комуникације између испитаника, како за вријеме реализације акционог истраживања, односно директног учешћа у реализацији планираних акција, тако и за вријеме наставе и осталих васпитно-образовних активности у школи.

2. *Како је процес примјене програма превенције допринио промјени мишљења, ставова и увјерења ученика средње школе о проблемима вршњачког насиља?*

Уведене акције су добро прихваћене од стране испитаника. Уочена је већа мотивисаност испитаника за учешће у реализацији истраживања и прихваћена је могућност да се постојећа мишљења, ставови и увјерења о насиљу могу мијењати и да је потребно да

се мијењају. Кандидаткиња истиче да су се ефекти предавања врло брзо почели испољавати у понашању ученика, посебно у комуникацији, јер је све већи број ученика био оспособљен да препозна више различитих облика формалног и неформалног насиља. Након реализованих предавања, испитаници су у односу на различите облике насиља лакше формирали и учестало исказивали своја мишљења, ставове и увјерења и што је посебно битно, повећавао се број ученика који констатују да су им предавања помогла да лакше мијењају постојећа мишљења, ставове и увјерења. Током акционог истраживања посебно је уочено да се тај квалитет највише испољава код испитаника виших разреда средње школе (ученика трећих и посебно ученика четвртих разреда). Континуираност у примјени планираних акција и посебно испољена флексибилност приликом реализације програма превенције вршњачког насиља позитивно су утицали на промјену понашања ученика. Кандидаткиња на основу исказа испитаника уочава и наводи да су одговори испитаника аргументованији, те да је уочено да ученици критички промишљају о вршњачком насиљу и да проблеме жртве и насилника покушавају разумјети и изнаћи прихватљиво рјешење, а не само осудити. Посебно је уочено да ученици проблеме вршњачког насиља образлажу у контексту личног искуства. Ученици лакше прихватају преиспитвање постојећих ставова и увјерења, као и преиспитвање породичних (родитељских) и ставова и увјерења вршњака, али и ауторитета уопште (у школи, породици, друштву). На основу изјава испитаника уочено је да се ефекти превенције рефлектују у контексту побољшања породичне климе. Током реализације програма превенције вршњачког насиља константно је уочавано да су испитаници толерантнији и отворенији, односно да су флексибилнији према компромисним приједлозима и рјешењима.

3. *Какви су начини поступања ученика приликом посматрања и доживљавања насиља, када су они или неко други у uloзи жртве или насилника?*

У фази *полазна идеја* (опис и анализа чињеница, нацрт и план акције) мр Маријана Маран констатује да не постоје сазнања и информисаност ученика о вршњачком насиљу и насиљу уопште, што представља основ за њихово поступање када се нађу у uloзи жртве и насилника. У наредним фазама (акција и праћења) коментари ученика су педагошки прихватљивији, отворенији, а сами ученици су сензибилнији и самокритичнији, што иде у прилог чињеници да ће ученици испољити у педагошком и друштвеном смислу прихватљиве начине понашања за вријеме посматрања или доживљавања насиља. Посебно се уочава да се мијења схватање кључних обиљежја жртве, као и насилника. Испитаници сматрају да је најприхватљивији педагошки и друштвени начин истовремено сагледавање проблема и жртве и насилника. Како се реализација акционог истраживања одвијала, односно како се садржински мијењала, уочен је критичнији однос ученика према насиљу уопште, али и према поступцима које истраживач предузима. Ученици су учесталије наводили приједлоге прихватљивих начина поступања у ситуацијама када је појединац у позицији жртве или насилника. Поред веће критичности и самокритичности уочена је и већа сигурност, самосталност и самоиницијативност. Већина испитаника има потребу да реагује и да потражи помоћ од других субјеката. Због тога се у дисертацији указује и на то да на овој потреби треба засновати и промјене у друштву, односно да различите институције и субјекте треба системски оснаживати како би се насиље svelo на минимум или у потпуности искоријенило. Мр Маријана Маран констатује да је програм превенције вршњачког насиља поред неоспорних доприноса имао и одређена ограничења. Однос ученика према одређеним проблемима жртава и насилника још увијек је *површан*. Разлоге за све то кандидаткиња највише доводи у везу са утицајем околине (пасивно сам активан). Такав налаз имплицира да превенција вршњачког насиља није и не треба само да буде активност васпитно-образовних институција, већ свеобухватана активност у свим формалним и неформалним институцијама васпитања и образовања. Налази указују на то да ученици уочавају да се насиље у школи углавном перципира као „нормална“ свакодневна

појава, што повећава толеранцију према насиљу. Испитаници самостално наводе да наше друштво не шаље јасне и исправне поруке о санкционисању насиља у довољној мјери и на педагошки прихватљиве начине. Из угла ученика, видљиво је да они доживљавају да медији приказивањем насиља доприносе трауматизовању жртава насиља и евентуалном осуђивању истог, а мање приказивању добрих примјера праксе како васпитно-образовне институције успјешно рјешавају или превенирају вршњачко насиље. Цјелокупно акционо истраживање указује на то да је перцепција ученика о вршњачком насиљу и насиљу уопште још увијек више апатична него емпатична. Још увијек постоји тенденција немијешања и неучествовања, односно избјегавања упуштања у туђе проблеме. Када су у питању начини поступања ученика приликом посматрања и доживљавања насиља, закључак је да је програм превенције вршњачког насиља у средњој школи у одређеној мјери допринио промјени понашања и дјеловања испитаника *када се нађу у улози насилника и жртве*. Наведени резултати у оквиру три питања предствљају укупне ефекте који су остварени у процесу акционог истраживања.

Након финалног мјерења, кандидаткиња је квалитативне ефекте акционог истраживања расвјетљавала и из угла квантитативних налаза. Емпиријски налази које кандидаткиња наводи такође су резултат утицаја реализованог програма превенције вршњачког насиља, а манифестују се промјеном у мишљењима и ставовима код одређених критеријума: статистички значајна разлика ($\chi^2=8,95$, уз дф=3 и sig.=0,030) утврђена је код једног у односу на пет одабраних критеријума (*најизраженија релација насиља*). Испитаници констатују да је у њиховој школи најизраженија релација насиља – *ученик према другом ученику*, релација – *наставник према ученику*, затим релација – *другог особља школе према ученику*, а најмање изражена релација је – *ученика према наставнику*, што имплицира да су ученици, учесници у акционом истраживању, препознали више релација испољавања насиља у односу на ученике који нису учествовали у акционом истраживању. Прихватљивије *ставове ученика о жртвама вршњачког насиља* имају испитаници учесници у акционом истраживању (M=76,69), за разлику од испитаника контролне групе (M=74,23). Позитивније ставове о насилницима имају испитаници контролне (K) групе (M=67,87) у односу на испитанике учеснике акционог истраживања (експерименталне групе, M=67,16). Када су у питању ставови ученика о жртви у насиљу и насилнику у насиљу у односу на образовни смјер које ученици похађају нису уочене статистички значајне разлике у ставовима испитаника контролне и експерименталне групе. Није евидентирана ни разлика према полу, успјеху у школи и похађању ваннаставних активности. Породично окружење и ниво образовања родитеља, нису утицали на разлику у ставовима испитаника о жртви у насиљу и насилнику у насиљу. Наведена анализа је потребна и оправдана, јер на финалном мјерењу није утврђена статистички значајна разлика између квантитативних показатеља испитаника контролне и експерименталне групе о ставовима о жртви у насиљу и насилнику у насиљу. Кандидаткиња сматра да утврђени резултати нису произашли из недостатака програма превенције вршњачког насиља, већ да се првенствено ради о комплексности вршњачког насиља као педагошке и друштвене појаве у којој се мишљења, увјерења и ставови споро мијењају.

Кандидаткиња на основу упоређивања других релевантних истраживачких налаза и резултата и искуства након реализације овог акционог истраживања уочава и издваја сљедеће импликације:

- вршњачком насиљу у средњим школама потребно је приступити систематичније, не само кроз часове одјељењске заједнице, већ и кроз различите наставне и ваннаставне активности у школи, као и кроз културну и јавну дјелатност школе, а посебно кроз отварање школе ка другим институцијама помоћу успостављања сарадње и партнерских односа;
- примјена програма превенције базираног на акционим истраживањима, односно кориштењем различитих стратегија, метода и поступака у којима су ученици директни учесници, ефикасан су вид превенције вршњачког насиља;

- приступе санкционисању починилаца вршњачког насиља треба мијењати, односно постепено напуштати традиционалне педагошке modele (транспарентније рјешавати проблеме вршњачког насиља у школи, у сарадњи са другим релевантним институцијама), не само у смислу санкција вршњачког насиља, већ и ефикасније педагошке и друштвене превенције истог.

Посматрајући резултате акционог истраживања у цјелини, закључак је да је примјена програма превенције вршњачког насиља позитивно утицала на промјену мишљења, ставова и увјерења ученика средње школе о вршњачком насиљу, што је експлицитно у самом циљу истраживања.

На основу наведених импликација, Комисија констатује да је кандидаткиња критички приступила тумачењу резултата властитог истраживања и указала на израженију потребу укључивања различитих субјеката и институција у активности превенције вршњачког насиља које треба константно да се реализују, на свим нивоима образовања.

Примјена акционог истраживања показује да се ради о ефикасном и примјереном квалитативном методолошком приступу превенцији вршњачког насиља. Вриједност истраживања је и у томе што је истраживач успио укључити испитанике да активно партиципирају, да буду у улози кључних субјеката, да учествују у креирању приступа реализације програма превенције вршњачког насиља.

Квантитативни налази не указују на статистички значајне разлике у корист Е групе у свим испитиваним варијаблама. На такве резултате је утицала дужина примјене програма превенције вршњачког насиља у трајању од једне школске године. Посебно треба нагласити то да су у овој дисертацији мјерени васпитни ефекти, односно да се ради о настојању да се изазове промјена мишљења, ставова и увјерења, што је у педагошко-методолошком смислу захтјевнија и комплекснија истраживачка активност. Кандидаткиња закључује да разлози због којих долази до вршњачког насиља произилазе из латентних узрока, који се јављају у развојној фази дјете и младих основношколске и средњошколске популације. Узроци вршњачког насиља произилазе из бројних карактеристика личности ученика, квалитета породичних односа, квалитета школског окружења, утицаја медија, обиљежја културе и традиције и обичаја друштвеног окружења у којем ученици живе.

Научни допринос дисертације *Ефикасност педагошке превенције вршњачког насиља у школи примјеном акционих истраживања* огледа се у солидном теоријском утемељењу рада, конципирању оригиналног методолошког приступа реализацији акционог истраживања, те посебно у ефектима који су постигнути примјеном програма превенције вршњачког насиља. Резултати истраживања имају вишеструк значај за различите субјекте. Они могу послужити наставницима, посебно разредницима за унапређивање васпитног процеса у школи, односно за креирање и иновирање рада у одјељењској заједници; стручној служби школе, другим релевантним институцијама и посебно будућим истраживачима у активностима креирања, операционализације и реализације нових програма и методолошких концепата у превенцији вршњачког насиља у школи и друштву.

- 1) Укратко навести резултате до којих је кандидат дошао;
- 2) Оцијенити да ли су добијени резултати јасно приказани, правилно, логично и јасно тумачени, упоређујући са резултатима других аутора и да ли је кандидат при томе испољавао довољно критичности;
- 3) Посебно је важно истаћи до којих нових сазнања се дошло у истраживању, који је њихов теоријски и практични допринос, као и који нови истраживачки задаци се на основу њих могу утврдити или назирати.

VII ЗАКЉУЧАК И ПРИЈЕДЛОГ

Докторска дисертација мр Маријане Маран је њен самосталан, студиозан научно-истраживачки рад, усмјерен на савремени педагошки и методолошки приступ васпитно-образовној пракси, односно на непосредну превенцију вршњачког насиља у средњој школи. Дисертација својом теоријско-методолошким основом представља значајан допринос педагошкој науци, она омогућава проширивање досадашњих теоријских сазнања, а посебно може послужити као егземплар у новим методолошким промишљањима о квантитативним и квалитативним истраживачким приступима превенцији вршњачког насиља. Идентификовани и анализирани резултати, те наведени закључци, представљају релевантна научна сазнања и драгоцјен извор за промјене и константно унапређивање приступа превенцији вршњачког насиља као педагошког и ширег друштвеног проблема. На основу увида Комисије у структуру цјелокупне дисертације, те на основу анализе њених појединачних дијелова, закључујемо да је кандидаткиња успјешно теоријски утемељила дисертацију, да је креирала солидан и провјерљив методолошки концепт акционог истраживања, те да је адекватно примијенила програм превенције вршњачког насиља у школи, односно читав низ различитих акција, о чему свједоче квантитативни и квалитативни налази.

Комисија позитивно оцјењује докторску дисертацију *Ефикасност педагошке превенције вршњачког насиља у школи примјеном акционих истраживања* кандидаткиње мр Маријане Маран, те предлаже Наставно-научном вијећу Филозофског факултета и Сенату Универзитета у Бањој Луци да се иста прихвати и да се кандидаткињи одобри јавна одбрана докторске дисертације.

- 1) Навести најзначајније чињенице што тези даје научну вриједност, ако исте постоје дати позитивну вриједност самој тези;
- 2) На основу укупне оцјене дисертације комисија предлаже:
 - да се докторска дисертација прихвати, а кандидату одобри одбрана,
 - да се докторска дисертација враћа кандидату на дораду (да се допуни или измијени) или
 - да се докторска дисертација одбија.

ПОТПИС ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

Бања Лука, Ниш, 08.12.2021. године.

1. Проф. др Бране Микановић, редовни професор за ужу научну област Општа педагогија Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, предсједник

2. Доц. др Драган Партало, доцент за ужу научну област Општа педагогија Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, члан

3. Проф. др Јелена Максимовић, редовни професор за ужу научну област Педагогија Филозофског факултета Универзитета у Нишу, члан

